

Проф. др Зоран Радивојевић,
Редовни професор Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 341.321

Рад примљен: 25.09.2013.

Рад прихваћен: 04.11.2013.

ЗАШТИТА ЦИВИЛНОГ СТАНОВНИШТВА ОД ПОСЛЕДИЦА НЕПРИЈАТЕЉСТАВА У МЕЂУНАРОДНОМ ХУМАНИТАРНОМ ПРАВУ¹

Апстракт: У зависности од карактера угрожености цивилног становништва међународно хуманитарно право предвиђа општу заштиту од последица непријатељстава и посебну заштиту за случај пада под власт непријатеља. Општом заштитом обухваћено је целокупно цивилно становништво страна у сукобу без обзира на којој територији и у чијој власти се налази. Ради ефикасније заштите од последица непријатељстава могу се установити посебне заштићене зоне, забрањени су напади против цивилног становништва и цивилних објеката, предвиђено је предузимање мера предострожности у нападу и против последица напада, као и право на хуманитарну помоћ. Посебну заштиту уживају цивили који падну под власт непријатељске државе због већег степена њихове угрожености од претњи, уцена и других облика самовољног поступања. Ова заштита се односи на различите ситуације у којима се могу наћи цивили у власти непријатеља и њоме су обухваћене три категорије ових лица. Прву чине цивили држављани једне стране у сукобу који су настањени у непријатељској држави или их је на тој територији затекло избијање непријатељстава. У другу категорију спадају цивили који настављају да живе на територији своје државе, али су се независно од своје воље нашли под влашћу непријатеља који је у току оружаног сукоба окупирао ову територију и ставио је ефективно под своју контролу. Трећа категорија обухвата интерниране цивиле на непријатељској или окупираној територији

zoranr@prafak.ni.ac.rs

1 Рад је резултат истраживања аутора на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, бр.179046 који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

које је страна у сукобу упутила у посебне логоре где принудно бораве и чији је положај веома сличан са третманом ратних заробљеника.

Кључне речи: *цивилно становништво, цивили, заштита, непријатељства, окупација, интернација, заштићене зоне, забрањени напади, мере предострожности, хуманитарна помоћ.*

1. Увод

Заштити цивилног становништва у међународном хуманитарном праву приступило се најкасније у поређењу са другим категоријама заштићених лица која учествују у непријатељствима (Вучинић, 2006: 277). Класично ратно право, важеће почетком прошлог века, заснивало се на претпоставци да непријатељства треба да се воде искључиво између оружаних снага зараћених држава. У то доба сматрало се да цивилно становништво не сме да буде изложено ратним дејствима, а војне операције против цивила нису посматране као легитимни начин за победу у рату (Gasser, 1999: 45).

Овако традиционално поимање рата имало је за последицу посредно и само узгредно регулисање заштите цивила у кодификованом ратном праву. Прве писане норме о цивилном становништву садржане су Делу II и III Хашког правилника о законима и обичајима сувоземног рата из 1907. године. Те одредбе односиле су се на забрањене поступке према становништву противничке стране у току трајања непријатељстава, као и заштиту цивила на окупираној територији².

Први и други светски рат драматично су показали све слабости оваквог приступа правној заштити цивилног становништва од последица непријатељстава. Употреба авијације и пројектила великог домета и тотални начин вођења рата изложио је цивилно становништво дејству непријатељског оружја без обзира где се оно налазило.

Увиђајући недостатке постојећих норми у условима вишеструко повећане угрожености цивила, Међународни комитет Црвеног крста покренуо је одмах по завршетку Другог светског рата активност ради свеобухватног регулисања заштите цивилног становништва. Као резултат таквих напора на дипломатској конференцији у Женеви 1949. године донета је посебна (IV) Конвенција о заштити грађанских лица за време рата (Извори, 2007: 116-168). Ова конвенција први је међународни уговор у потпуности посвећен заштити цивилног становништва и обухвата 159. чланова распоређених у четири дела.

² Чл.23-28 и 42-56 Хашког правилника. Извори, 2007: 311; 314.

Међутим, развој оружја за масовно уништење људи (Rousseau, 1983: 81) и драстичан пораст цивилних жртава у послератним оружаним сукобима указао је на потребу да се ова Конвенција осавремени и употпуни новим правилима. Тај циљ остварен је на Конференцији у Женеви 1977. године усвајањем Допунског протокола (I) о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Doswald-Beck, 1989: 138), који садржи посебан Део IV посвећен цивилном становништву састављен од преко тридесет чланова³ распоређених у три одељка.

2. Појам цивилног становништва и облици заштите

Женевска конвенција није прецизно дефинисала појам цивилног становништва. У њеном чл. 4 се само каже да заштиту уживају лица која се било када и на било који начин нађу у време оружаног сукоба или окупације у власти страна у сукобу или окупационих снага чији нису држављани. Из наведене одредбе Конвенције могло би се закључити да статус заштићеног лица немају цивили које се налазе у власти сопствене државе, тј. домаћи држављани (Sassoli, Bouvier, 2005: 146). Међутим, то није у складу са њеним чл.13 која предвиђа да се одредбе Конвенције о заштити односе на целокупно становништво земаља у сукобу. Ове недоследности у Женевској конвенцији отклоњене су Допунским протоколом I који садржи дефиниције појмова цивил и цивилно становништво.

Појам цивила одређен је на негативан начин и обухвата лица која се налазе на територији страна у сукобу, а не чине део оружаних снага у смислу (III) Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима од 1949. и Протокола I из 1977. године. Отуда произилази да се цивилима сматрају сва лица која не спадају у категорију ратних заробљеника и бораца, тј. припадника оружаних снага. Појам цивилног становништва, пак, обухвата сва лица са статусом цивила.

Будући да нису борци, цивили не смеју да учествују непосредно у непријатељствима. Цивили који противправно узимају учешће у непријатељствима морају рачунати са ризиком губитка заштите коју прописује међународно хуманитарно право. Ипак, они и по престанку учешћа у непријатељствима задржавају статус цивила и не постају по том основу борци. У случају сумње око статуса неког лица претпоставља се да је оно цивил, с тим што ће се накнадно у оквиру одговарајућег судског поступка утврђивати основаност те претпоставке.

³ Чл.48-79 Протокола. Извори, 2007: 207-228.

Директно учешће цивила у непријатељствима значи активно учествовање у војним активностима непосредно повезаним са борбом. Оно обухвата сваки непријатељски акт који је по својој природи и циљу уперен против оружаних снага супротне стране или ратног материјала (Kalshoven, Zegveld, 2013: 98). Активности које нису јасно повезане са непријатељствима не сматрају се директним учешћем. Оне евентуално могу бити квалификоване као допринос цивилног становништва ратним напорима своје земље, што је веома растегљив и много шири појам од непосредног учешћа у непријатељствима (Andrassy, Bakotić, Seršić, Vukas, 2006: 177).

За време оружаног сукоба цивилно становништво изложено је бројним и различитим опасностима. Облици заштите цивила у међународном хуманитарном праву прилагођени су природи и врстама тих опасности. Оне се могу, *grosso modo* посматрано, свести на две основне групе: опасности изазване самим војним операцијама, односно борбеним дејствима и опасности којима су изложени цивили када се нађу у власти непријатеља (Gasser, 1999: 45-46).

У зависности од карактера угрожености цивилног становништва међународно хуманитарно право предвиђа општу заштиту од последица непријатељстава и посебну заштиту за случај пада под власт непријатеља. Првим обликом заштите обухваћено је целокупно цивилно становништво страна у сукобу без обзира на којој територији и у чијој власти се налази. Посебну заштиту уживају цивили на територији непријатељске државе, цивили на територији коју је непријатељ окупирао, као и интернирани цивили у једној од наведених ситуација.

3. Општа заштита цивилног становништва

Женевска конвенција предвиђа општу заштиту целокупног становништва страна у сукобу без икакве дискриминације у погледу расе, националности, вероисповести или политичких уверења. Ради ефикасније заштите цивилног становништва у условима борбених дејства Конвенцијом су уведене зоне и места под посебном заштитом. Од значаја за општу заштиту цивилног становништва је одредба која предвиђа слободан пролаз хуманитарне помоћи за угрожене цивиле⁴.

Да би спровео општу заштиту цивилног становништва од опасности које произилазе из војних операција Протокол садржи неколико додатних правила. Међу њима посебан значај има одредба по којој цивилно становништво као такво ни цивили појединачно не смеју бити предмет

⁴ Чл.13-15 и 23 Женевске конвенције. Извори, 2007: 120-121; 123-124.

напада, као и начело да се приликом спровођења војних операција мора стално водити рачуна да се поштеде цивилно становништво, цивили и цивилни објекти. Пошто је одредио који се напади сматрају забрањеним, Протокол предвиђа обавезу предузимања мера предострожности приликом напада, као и против последица напада. Поред тога, заштита цивилног становништва проширена је увођењем нових врста места и зона под посебном заштитом, а одредбе о хуманитарној помоћи допуњене су и осавремене новим правилима⁵.

3.1. Заштићене зоне

Заштићене зоне коришћене су у пракси и пре Другог светског рата ради заштите и смештаја рањеника и цивила у деловима небрањених места. На терену уговорног права озакоњене су усвајањем Женевских конвенција од 1949. године. Док Прва конвенција о заштити рањеника и болесника има у виду само санитарске зоне⁶, Четврта конвенција предвиђа још и зоне безбедности и неутрализоване зоне. Допунски протокол из 1977. године проширује овај појам увођењем небрањених места и демилитаризованих зона.

Санитарске зоне намењене су за збрињавање и смештај искључиво рањеника и болесника. Зоне безбедности су, пак, места у којима се, осим рањеника и болесника, могу склонити немоћне и старе особе, деца млађа од петнаест година, труднице и мајке са децом испод седам година. Успостављају на сопственој или окупираној територији споразумом страна у сукобу, а могу се одредити још у доба мира или тек када отпочну непријатељстава (Torelli, 1995: 790). Зоне треба да обухвате слабо насељене територије, удаљене од војних објеката, важних индустријских постројења или административних установа. Оне не смеју ни у ком случају бити брањене, а саобраћај у њима не сме служити за превоз војног особља или материјала. Границе зоне морају бити обележене знаком црвене косе линије на белој позадини.

За разлику од претходних, неутрализоване зоне се успостављају само током оружаног сукоба на подручјима где се воде борбе, да би се одређене категорије лица ставиле ван домашаја борбених дејстава (Landgren, 1995: 442). У ове зоне смештају се без разлике рањеници и болесници, борци и неборци, као и цивилна лица која не учествују у непријатељствима и немају никакву функцију војне природе док се налазе у овим зонама. Свака страна у сукобу може непосредно или посредством неке неутралне државе

5 Чл.48, 51, 57-60 и 69-70 Протокола. Извори, 2007: 208-209; 212-216; 221-222.

6 Чл.23 Женевске конвенције. Извори, 2007: 123-124.

или хуманитарне организације предложити противничкој страни да се успостави неутрализована зона. Споразум о томе се закључује у писменом облику, а потписују га војни представници страна у сукобу.

Небрањена места помињу се још у Хашком правилнику о законима и обичајима сувоземног рата⁷ и Хашкој конвенцији о бомбардовању поморским снагама за време рата⁸ од 1907. године. Њиховим одредбама, међутим, није било одређено под којим условима се место може сматрати небрањеним, ко је овлашћен да га таквим прогласи и шта значи статус небрањеног места. Ове недоумице отклоњене су Протоколом I из 1977. године који предвиђа да надлежне власти страна у сукобу могу једностраном изјавом прогласити небрањеним свако насељено место унутар или у близини зоне где су оружане снаге у додиру, а које је отворено за окупацију од противничке стране. Да би добило статус небрањеног места неопходно је да испуни следеће услове: а) сви борци, покретно наоружање и војна опрема морају бити евакуисани; б) непокретне војне инсталације и установе не смеју се користити у непријатељске сврхе; в) власт и становништво не смеју предузимати никакав непријатељски акт; г) не смеју се предузимати никакве акције за подршку војним операцијама.

Једнострана изјава о проглашењу небрањеног места мора бити упућена супротној страни која треба да потврди пријем чиме се обавезује да ће то место третирати као небрањено место. Уколико, пак, сматра да прописани услови нису у целини или делимично испуњени мора без одлагања обавестити страну која је дала изјаву како би она те недостатке отклонила и услове допунила. Стране у сукобу имају могућност да закључе посебан споразум о установљењу небрањеног места. У том случају оне се могу договорити о условима које њима одговарају, чак и ако небрањено место не испуњавају услове прописане Протоколом I.

Демилитаризоване зоне су релативно нови појам уведен Протоколом из 1977. године (Sandoz, 1985: 41). За разлику од небрањеног места, једнострана изјава стране у сукобу и њено прихватање од стране противника није довољно, већ је за успостављање демилитаризоване зоне увек потребан изричито споразум између страна у сукобу. Споразум се може закључити усмено или писмено, непосредно или посредством силе заштитнице или било које непристрасне хуманитарне организације.

Предмет споразума може да буде сваки простор који испуњава исте услове који важе за небрањена места. Разлика је само у погледу последњег услова који се своди на захтев да престане свака активност везана за војне напоре,

7 Чл.25 Хашког правилника. Извори, 2007: 311.

8 Чл.1 Хашке конвенције. Извори, 2007: 327.

а не само акције за подршку војним операцијама. У теорији се сматра (Kalshoven et al., 2013: 113) да оваква формулација указује да је „војни напор“ шири од „војних операција“ и да се приближава „ратном напору“ који је и сам врло растегљив појам.

3.2. Забрањени напади и мере предострожности

Полазећи од општег правила да цивилно становништво као целина, цивили појединачно и цивилни објекти не смеју бити предмет напада (Fenrick, 1997: 541), Протокол I је први акт у области писаног права који дефинише појам напада, а затим прецизно одређује који се напади против ових лица и објеката сматрају забрањеним⁹. Ове забране ојачане су његовим одредбама које налажу предузимање мера предострожности у нападу и против последица напада.

Напад подразумева све акте насиља који спадају у борбена дејства, без обзира на то да ли се предузимају током офанзивне или дефанзивне акције. Овако дефинисаним појмом напада обухваћена је свака акција у којој се користи оружје против противника (Meugowitz, 1981: 33). У том погледу није од значаја да ли се напад предузима на противничкој или сопственој територији, укључујући националну територију која је под контролом противника.

Поред опште забране напада, Протокол садржи листу посебно забрањених напада. Пре свега, забрањени су акти насиља или претње насиљем чији је главни циљ да шире терор међу цивилним становништвом. Друга појединачна забрана односи се на неселективне нападе, тј. нападе без избора циљева. Као такви сматрају се: а) напади који нису усмерени на тачно одређени војни објект; б) напади у којима се користе начини или средства борбе који не могу бити управљени на одређени војни објект; в) напади у којима се користе начини и средства борбе чије се дејство не може ограничити, јер су такве природе да погађају војне објекте и цивиле и цивилне објекте без разликовања.

Протокол посебно издваја две врсте напада који се могу сматрати неселективним. Прва се често означава као бомбардовања области (енг. area bombardment) и обухвата напад бомбардовањем без обзира на употребљене начине или средства приликом којих се као јединствени војни циљ узима низ јасно одређених и различитих војних објеката смештених у неком граду, селу или другој зони у којој је слична концентрација цивила и цивилних објеката. Код друге се ради о нападима од којих се може

⁹ Чл.49 и 52-56 Протокола. Извори, 2007: 208;210-121.

очекивати да ће изазвати успутне губитке живота цивилног становништва, рањавање цивила, штете на цивилним објектима или комбинацију ових деловања која би била несразмерно велика у односу на предвиђену стварну и непосредну војну предност.

У листу посебних забрана Протокол је укључио и нападе против цивилног становништва или цивила који се предузимају као репресалије. Приликом усвајања овог акта предлагано да се ипак задржи могућност прибегавања репресалијама према непријатељском цивилном становништву као крајња мера (Kalshoven, et al., 2013: 145). На крају је превагу однео предлог да се Протоколом предвиди апсолутна забрана репресалија према цивилном становништву и цивилима.

Ради унапређења заштите цивилног становништва током оружаног сукоба неопходно је да одређени објекти буду заштићени од напада. Зато Протокол на општи начин забрањује нападе и репресалије на цивилне објекте, а то су сви објекти који по својој природи, положају, намени или коришћењу не доприносе делотворно војној акцији и чије потпуно или делимично уништење, заузимање или неутрализација не би створило одређену војну предност (Gehring, 1978: 103-105).

Осим опште заштите цивилних објеката, предвиђена је посебна заштита за неке објекте који су од нарочитог значаја за цивилно становништво. Према Протоколу у ову категорију најпре спадају културна добра и храмови који уживају апсолутну заштиту од напада и репресалија. Као посебно заштићени сматрају се, надаље, објекти неопходни за преживљавање цивилног становништва (намирнице, пољопривредне области за производњу хране, жетва, жива стока и вода).

Грађевине и инсталације које садрже опасне силе (нпр. бране, насипи на воденим токовима и нуклеарне електране), такође, спадају у посебно заштићене објекте. Они се не смеју нападати чак и када представљају војне објекте уколико такви напади могу проузроковати велике губитке међу цивилним становништвом. Посебна заштита наведених грађевина и инсталација престаје и они могу бити нападнути ако се користе у циљу редовне, значајне и непосредне подршке војним операцијама и када је напад једини начин да се спречи таква подршка.

У оружаном сукобу страна која изводи напад и она која се брани морају да предузимају одређене мере предострожности. У питању су активности које стране у сукобу спроводе како би се избегли или свели на најмању могућу мери случајни губици међу цивилима и разарања цивилних објеката као последица напада на војни циљ (Милић, 2007: 39). Протокол разликује активне и пасивне мере предострожности у зависности од тога да ли

се предузимају у случају напада или против могућих последица напада (Sandoz, Swinarski, Zimmermann, 1987: 2241).

Страна која изводи напад на војни циљ има две групе обавеза. Прва је наметнута војним старешинама које планирају или одлучују о нападу. Ова лица имају следеће дужности: а) да провере да ли су предмет напада војни циљеви који као такви могу бити нападнути; б) да изаберу средстава и начине напада којима се избегавају или своде на најмању могућу меру случајни губици живота међу цивилним становништвом, рањавање цивила и штете на цивилним објектима; в) да одустану од напада ако очекују да ће губици, рањавање и штета које они могу проузроковати бити несразмерно велики у односу на предвиђену стварну и непосредну војну предност (Jaworski, 2003: 187).

Друга група обавеза односи се на период када је одлука о нападу донета, али напад још није изведен. У том случају војне старешине који су непосредни извршиоци имају дужност да откажу или прекину напад ако постане јасно да се ради о забрањеном нападу зато што изабрана мета није војни циљ или ће жртве међу цивилима или разарања бити у несразмери са претпостављеном војном предношћу (Fenrick, 1982: 112). Њихова је дужност да у случају напада који може угрозити цивилно становништво унапред дају на ефикасан начин упозорење да напад предстоји, осим ако околности то не допуштају. Старешинама које изводе напад наметнута је још једна дужност, али овог пута у погледу избора између више војних циљева којима се остварује слична војна предност. Када је такав избор могућ, за напад се мора одабрати онај циљ код кога се може очекивати да ће проузроковати најмању опасност за цивиле и цивилне објекте.

Мере предострожности против последица напада представљају активности стране која се брани предузете током напада на војне циљеве смештене на територији коју ефективно контролише ради заштите цивилног становништва, цивила и цивилних објеката. Оне се још називају понашање у одбрани и обухватају посебне мере које су дужне да предузму све стране у сукобу на сопственој територији или на туђој територији која је под њиховом контролом (Queginer, 2006: 814). Мере предострожности у одбрани су мање строге и треба да се извршавају „у највећем могућем степену“. Према слову Протокола стране у сукобу имају дужност да: а) настоје да склоне цивилно становништво, цивиле и цивилне објекте из околине војних циљева; б) избегавају смештање војних циљева унутар или близу густо насељених подручја, в) предузму остале неопходне мере предострожности да би заштитиле цивиле и цивилне објекте од последица борбених дејстава.

3.3. Хуманитарна помоћ

Општа заштита цивилног становништва у оружаном сукобу била би непотпуна без пружања хуманитарне помоћи у храни, лековима, медицинској опреми, одећи и другим неопходним животним намирницама намењеним цивилима (Plattner, 1992: 253). Међународно хуманитарно право обавезује стране у сукобу да дозволе активности пружања помоћи цивилном становништву, макар оно било противничко. Овај важан принцип прокламован је на општи начин у IV Женевској конвенцији, док Протокол I из 1977. године акцијама помоћи у корист цивилног становништва посвећује посебан одељак у оквиру IV Дела. Међутим, између ова два документа постоје значајне разлике у правном режиму пружања хуманитарне помоћи.

Према Женевској конвенцији свака страна уговорница мора дозволити слободан пролаз пошиљкама хуманитарне помоћи за угрожено цивилно становништво друге, чак и непријатељске стране. У случају лекова, медицинског материјала и предмета потребних за верске обреде нема никаквих ограничења у погледу примаоца хуманитарне помоћи. Кад су у питању пошиљке неопходних животних намирница, одеће и средстава за јачање, помоћ је намењена само за најугроженије делове цивилног становништва, а то су деца млађа од петнаест година, труднице и породиље.

Протокол I значано је проширио право на хуманитарну помоћ не ограничавајући круг лица којима она може бити упућена (Sassoli et al., 2005: 182). Према његовим одредбама, допуштено је пружање помоћи целокупном цивилном становништву страна у сукобу када оно није на одговарајући начин снабдевано неопходним материјалом и намирницама. Протокол, међутим, садржи једно значајно ограничење: за пружање хуманитарне помоћи неопходан је пристанак свих заинтересованих страна, укључујући и државу која помоћ прима. Како би се спречиле могуће злоупотребе због потребе да се добије пристанак свих укључених страна предвиђено је да се понуде за хуманитарну помоћ не сматрају као мешање у оружани сукоб или као непријатељски акт.

4. Посебна заштита цивила под влашћу непријатеља

Пружајући посебну заштиту цивилима који се налазе на територији под влашћу непријатеља, Женевска конвенција садржи две групе правила (Uhler, Coursier, 1995: 78-79). Прва су заједничка и важе за све цивиле који се нађу у власти непријатеља¹⁰. Одредбе које улазе у ову категорију односе

10 Чл.27-34 Женевске конвенције. Извори, 2007: 125-127.

се на поштовање основних људских права, одговорност страна у сукобу за поступање са заштићеним лицима у њиховој власти и право ових лица на обраћање сили заштитници и организацијама за пружање помоћи. Друга група правила односи се на различите ситуације у којима се штите цивили под влашћу непријатеља. Тим одредбама обухваћени су странци на територији стране у сукобу, цивили на окупираним територијама, као и интернирани цивили на овим територијама¹¹. Протокол I из 1977. године допунио је ове одредбе посебним одељком IV Дела¹² који се односи на поступање са лицима у власти стране у сукобу (Solf, 1986: 122).

4.1. Цивили (странци) на територији стране у сукобу

Ова категорија заштићених лица обухвата првенствено цивиле држављане једне стране у сукобу који су настањени у непријатељској држави или их је на тој територији затекло избијање непријатељстава (Andrassy et al, 2005: 176). Према Женевској конвенцији ови цивили имају право да напусте непријатељску територију осим ако њихов одлазак није супротан националним интересима те државе. Под овим условом треба им се омогућити да напусте територију одмах по избијању или у току оружаног сукоба. У случају да добровољно остану на непријатељској територији или ако не добију одобрење да је напусте, цивили се третирају као странци у доба мира (Перацић, 1966: 197).

Према непријатељским држављанима држава има право да примењује мере контроле кретања, делатности и друге мере безбедности. Најстрожа мера која се може предузети је упућивање на принудни боравак и интернирање ако то апсолутно захтева безбедност државе. Постоји могућност да ова лица и сама захтевају да буду интернирана са својим породицама (нпр. да би се заштитила од непријатељског окружења). Цивили којима је одређен принудни боравак или су интернирани имају право да уложе жалбу против такве одлуке непристрасном управном органу или суду. Ако се одлука потврди, надлежни органи дужни су да сваки случај поновно периодично разматрају и то најмање два пута годишње.

4.2. Цивили на окупираној територији

У ову категорију спадају цивили који настављају да живе на територији своје државе, али су се независно од своје воље нашли под влашћу непријатеља који је у току оружаног сукоба заузео ову територију и ставио

11 Чл.35-135 Женевске конвенције. Извори, 2007: 127-161.

12 Чл.72-75 Протокола. Извори, 2007: 223-225.

је ефективно под своју контролу. Из тога произилази дужност окупатора да предузме све мере које су његовој моћи да успостави и осигура, колико је год могуће, јавни ред и безбедност.

Одржавање јавног реда на окупираној територији у интересу је цивилног становништва и треба да му дозволи наставак нормалног живота у мери у којој је то могуће. С друге стране, окупација је само привремено стање у коме не долази до промене државног суверенитета, па се мора одржати *status quo ante*, односно постојећи правни поредак, укључујући правосуђе и управу.

Међународно хуманитарно право забрањују одређене поступке и намећу бројне обавезе окупационој сили ради заштите цивилног становништва на овој територији. Према тим прописима забрањено је присиљавати становништво да даје податке о војсци супротне зараћене стране и њеним одбрамбеним средствима или да полаже заклетву верности непријатељској сили. Пљачка цивилног становништва је строго забрањена. Никаква колективна, новчана или друга казна не сме се изрећи становништву због дела појединаца за које се оно не може сматрати одговорним.

Окупатору се забрањује да становништво, колективно или појединачно, принудно пресељава или премешта изван окупиране територије било где, па и на територију окупационе силе. Посебно је забрањено да окупациона власт депортује или пресељава део свог сопственог становништва на окупирану територију.

Цивилно становништво не сме се приморавати да служи у оружаним снагама или помоћним снагама окупатора. Забрањује се чак и свака врста пропаганде са тим циљем. Принудни рад цивила није искључен, али је подложен строгим ограничењима.

Окупатор има читав низ обавеза у циљу заштите цивилног становништва. Његова је дужност да се у сарадњи са локалним властима стара о деци, да одржава медицинске и болничке установе и обезбеди јавно здравље и хигијену. Обавезан је да осигура снабдевање становништва животним намирницама и лековима и дозволи њихов увоз у случају несташица.

Обавеза је окупационе силе да прихвати акције помоћи становништву у случају да је оно недовољно снабдевано основним животним намирницама, као и да омогући слободан пролаз пошиљкама. Осим колективне помоћи, цивилном становништву на окупираној територији је допуштено да примају појединачне пошиљке, ако то не спречавају императивни разлози безбедности.

На окупираној територији кривично законодавство остаје на снази, али окупатор може да укине или суспендује оне делове који представљају

претњу његовој безбедности или га спречавају у примени Женевске конвенције. Ако окупациона сила донесе сопствене кривичне законе, они ступају на снагу пошто су прописно објављени и саопштени становништву на његовом језику и не могу имати ретроактивно дејство. У кривичном поступку окривљена лица морају уживати све гаранције поштеност и непристрасног суђења (Degan, 2011: 870).

Према цивилима на окупираној територији могу се примењивати мере контроле због императивних разлога безбедности окупационе силе. У крајњем случају може им се одредити принудни боравак или се могу интернирати. Ова одлука подлеже жалби, а ако остане на снази периодичном преиспитивању, по правилу сваких шест месеци.

4.3. Интернирани цивили

Интернација је принудна мера која се састоји у смештају цивила у посебне логоре где они принудно бораве. Она не представља казну, већ меру која се предузима због императивних разлога безбедности државе у чијој се власти налазе цивили. Примењује се како према непријатељским држављанима на сопственој територији, тако и према цивилима на окупираној територији.

Заштита интернираних цивила двоструко је регулисана: општим одредбама о интернацији и посебним одредбама које уређују положај ових лица. Према општим правилима, интернирана лица задржавају пуну грађанску способност и врше сва права која из ње произилазе. Држава која цивиле држи у интернацији обавезна је да их бесплатно издржава и пружа им здравствену заштиту. Она је дужна да их групише према њиховој народности, језику и обичајима.

Поред ових начелних одредаба, постоји серија посебних и веома детаљних правила која уређују садржину заштите интернираних лица. Она се односе на све аспекте установе интернације почевши од места интернирања, преко права и дужности интернираних лица, све до завршетка интернације. Места за смештај интернираних лица не смеју да буду на подручјима која су изложена ратним опасностима. Логори за интернирање морају да буду означени словима IC постављеним тако да се при дневној светлости јасно виде из ваздуха. Ови логори морају да буду одвојени од логора за ратне заробљенике и лица лишених слободе.

Женевска конвенција регулише до најситнијих појединости поступање са интернираним лицима и њихова права и обавезе током интернације. Та бројна и детаљна правила уређују следећа питања од значаја за живот

интернираних цивила: исхрану и одевање; хигијену и здравствену негу; верске, интелектуалне и физичке активности; личну имовину и финансијска средства; унутрашњу управу и дисциплину; односе са спољним светом; дисциплинску и кривичну одговорност и премештање интернираних лица. Ове одредбе су у основи веома сличне са онима које су предвиђене за ратне заробљенике (Радивојевић, 2012: 20-24), уз неке разлике које произилазе из цивилног статуса интернираних лица.

Једна од разлика је у томе што током трајања интернације чланови исте породице, а посебно родитељи и деца, треба да буду смештени у истом месту, по могућности у истој просторији одвојено од осталих лица. С друге стране, интернирана лица имају у извесном смислу повољнији положај од ратних заробљеника. Њима је дато право на подношење жалбе на одлуку о интернацији и могућност да је у случају одбијања понављају сваких шест месеци.

Постоји више разлога за окончање интернације од којих су неки везани за саму личност интернираног лица, а други објективне природе. У првом случају интернација престаје услед смрти интернираног цивила или његовог успешног бекства из логора за интернацију. Као друга група разлога предвиђено је ослобађање, репатријација и смештај у неутралну земљу интернираних лица у току трајања непријатељстава.

По окончању непријатељстава интернација мора да престане у најкраћем могућем року. Од ослобађања су изузета интернирани цивили против којих се води кривични поступак или којима је изречена казна. Ова лица могу бити задржана до завршетка поступка или до истека казне. Неоправдано одлагање репатријације интернираних цивила представља тешку повреду међународног хуманитарног права и сматра се ратним злочином¹³.

Литература

Andrassy J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B. (2006). *Međunarodno pravo 3*. Zagreb: Školska knjiga.

Вучинић, З. (2006). *Међународно ратно и хуманитарно право*. Београд: Службени гласник.

Degan, V.Đ. (2011). *Međunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga. Међународно право, Школска књига, Загреб, 2011.

Doswald-Beck, L. (1989). The Value of the 1977 Protocols for the Protection of Civilians, In Meyer, M.A. (Ed), *Armed Conflicts and New Law: Aspects of the Geneva*

13 Став 4 б) чл.85 Протокола, Извори, 2007: 231.

protocols and 1981 Weapons Convention, (pp.137-172). London: British Institut of International and Comparative Law.

Fenrick, W.J. (1997). Attacking the Enemy Civilians as a Punishable Offence. *Duke Journal of Comparative and International Law*, 7. 539-569.

Fenrick, W.J. (1982). The Rule of Proportionality and Protocol I in Conventional Warfare. *Military Law Review*, 98. 91-127.

Gasser, H.P. (1999). *Међународно хуманитарно право: увод*, Сарајево: Међународни комитет Црвеног крста.

Gehring, W. (1978). Protection of Civilian Infrastructures. *Law and Contemorary Problems*, 42(2). 86-139.

Извори међународног хуманитарног права. (2007). Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Црвени крст Србије и Међународни комитет Црвеног крста.

Jaworski, E. (2003). "Military Necessity" and "Civilian Immunity": Where is the Balance?. *Chines Journal of International Law*, 175-205.

Kalshoven, F., Zegveld, L. (2013). *Ограничења у вођењу рата: увод у међународно хуманитарно право*. Београд: Међународни комитет Црвеног крста и Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

Landgren, K. (1995). Safety Zones and International protection: a Dark Grey Area. *International Journal of Refugee Law*, 7(3). 436-458.

Милић, Т. (2007). *Мере предострожности у међународном хуманитарном праву*. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду.

Meurowitz, H. (1981). Une révolution inaperçue: L'article 49 (2) du Protocole additionel I aux Conventions de Genève de 1949. *Osterreichische Zeitschrift für öffentlishes Recht und Völkerrecht*, 3. 29-57.

Перазић, Г. (1966). *Међународно ратно право*. Београд: Култура.

Plattner, D. (1992). Assistance to the Civilian Population: The Development and Present State of International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*, 288. 249-263.

Qeeginer, J.F. (2006). Precautions under the Law Governing Conduct of Hostilities. *International Review of the Red Cross*, 864. 793-821. (794).

Радивојевић, З. (2012). Заштита коју обезбеђује статус ратног заробљеника у међународном хуманитарном праву, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXIII. 9-28.

Rousseau, Ch. (1983). *Le droit des conflits armés*. Paris: Pedone.

Sandoz, Y., Swinarski, C., Zimmermann, B. (1987). *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. Geneva: International Committee of Red Cross. para.2241.

Sandoz, Y. (1985). Localité et zones sous protection spéciale. In *Quatre études du droit international humanitaire*,(pp.35-47), Genève: Henri Dunant Institute.

Sassoli, M., Bouvier, A. (2005). *How does law protect in war? Cases, documents and teaching materials on contemporary practice in international humanitarian law*. Geneva: International Committee of the Red Cross.

Solf, W.A. (1986). Protection of Civilians Against the Effects of Hostilities under Customary International law and under Protocol I. *American University Journal of International Law and Policy*, 1. 107-135.

Torelli, M. (1995). Les zones de sécurité. *Revue générale de droit international public*, 4. 787-848.

Uhler, O.M., Coursier, H. (1994). *Commentary IV Geneva Convention*. Geneva: International Committee of the Red Cross.

Zoran Radivojević, LL.D.
Full Professor, Faculty of Law, University of Niš

Protection of Civilians from the Effects of Hostilities in International Humanitarian Law

Summary

Depending on the nature of vulnerability of the civilian population, International Humanitarian Law (IHL) provides general protection against the effects of hostilities and special protection in case of falling under the power of the enemy.

The general protection covers the entire civilian population of all the parties involved in the conflict, no matter whose territory or power they may find themselves in and without any discrimination as to race, nationality, religion or political beliefs. General protection applies to all situations where the civilian population is vulnerable to hostilities, and it is aimed at alleviating the suffering brought by war. In order to provide effective protection against the consequences of hostilities, IHL envisages the establishment of special protected zones, prohibits attacks against civilians and civilian objects, introduces precautionary measures before attacks and against the effects of attacks, and recognizes the right to humanitarian assistance.

Civilians located in the territory ruled by a hostile power enjoy special protection because of their higher level of vulnerability to threats, blackmail and other forms of arbitrary treatment. This protection applies to a variety of situations where civilians have fallen in the power of the enemy, and it encompasses three categories of civilians. The first category includes the nationals of one party to the conflict who were residing on the territory of the hostile power and who were caught there at the outbreak of hostilities. The second category includes civilians living in the territory of their own country who have fallen under the power of the enemy forces which occupied that territory during the armed conflict and placed it under their effective control. The third category includes civilian internees in the enemy or occupied territory who were detained in special internment camps by one of the parties in conflict, and whose position is very similar to the treatment of prisoners of war.

Key words: *civilian population, civilians, protection, hostilities, occupation, internment, protected zones, prohibited attacks, precautionary measures, humanitarian aid*

